

Dosud neznámé montánní lokality v severním okolí Havlíčkova Brodu

As yet undescribed mining localities in the north surroundings of Havlíčkův Brod

JIŘÍ BERKY

Abstract:

Ten places with the presence of terrain remnants and traces of, as yet, undated mining and processing activities, predominantly concentrated on silver extraction, were found in the course of the targeted terrain exploration north of Havlíčkův Brod, in the Břevnický creek basin. The minor and infrequent mining local sites do not show themselves distinctively in the terrain, compared to known medieval or early modern mining sites in the Havlíčkův Brod area (south of Havlíčkův Brod, near Přibyslav and Česká Bělá). Traces of survey mining and more complex structures are among these, as in the case of the place „Ve stráni“ („In the hillside“), in the Břevnice district, with documented settlement in the early modern period. Newly recognized mining sites in the Břevnický creek basin represent a new source of knowledge for mining archeology in Czech-Moravian upland.

Key words:

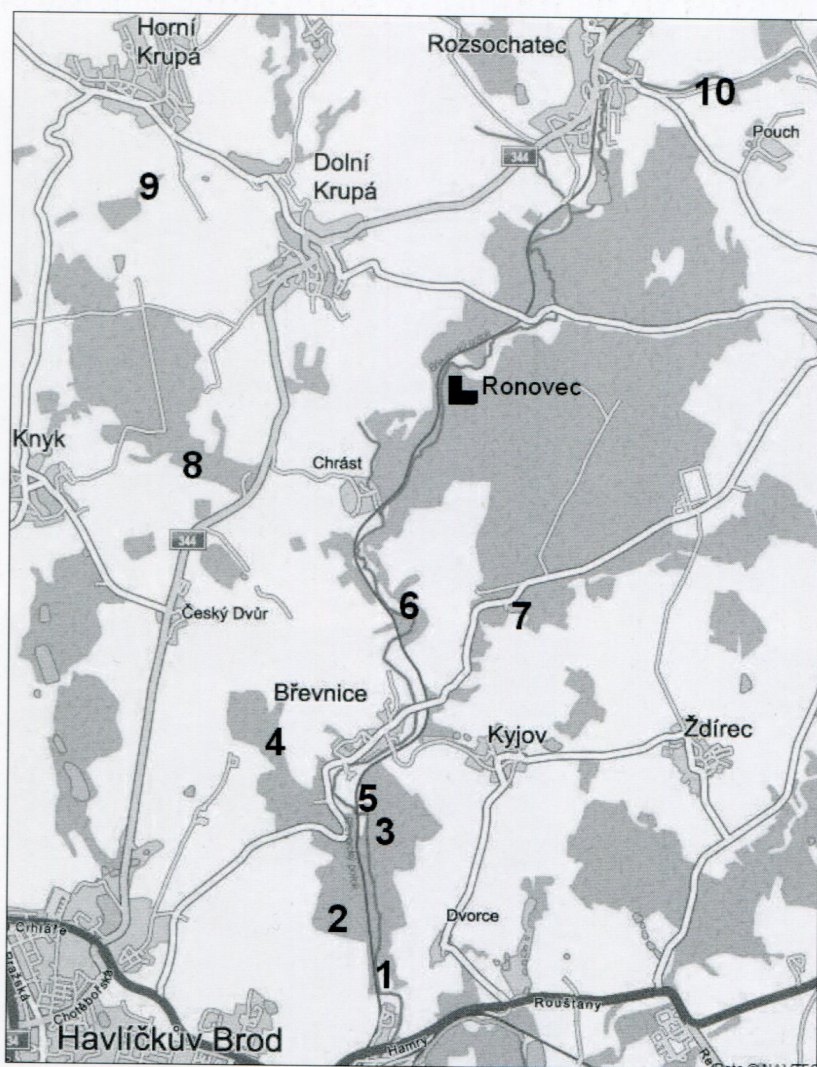
Havlíčkův Brod area, Břevnický creek basin, mining relics and traces, surface survey, the Middle Age, early modern period, Ronovec castle

Úvod

Je známou skutečností, že v okolí Havlíčkova Brodu, zejména v jeho jižní až východní části, se nachází velké množství pozůstatků po těžbě a zpracování stříbrné rudy. Tímto příspěvkem chci upozornit na další, více méně ještě neznámá místa se stopami starých hornických prací, vyskytující se severoseverovýchodně od Havlíčkova Brodu v povodí Břevnického potoka, levostranného přítoku Sázavy. Jde o území vymezené stranami úzkého trojúhelníku o rozloze 7 x 4 x 8 kilometrů, jehož vrcholy tvoří obce Horní Krupá, Rozsochatec a u samého východního okraje intravilánu Havlíčkova Brodu ležící osada Hamry, resp. Pohledští Dvořáci (viz obr. 1). Uvedený výřez krajiny zahrnuje dolní část povodí Břevnického potoka včetně jeho pravostranného přítoku, jímž je Krupský potok. Zdejší terén, který ve vrcholném středověku z hlediska tehdejšího montánně správního rozdělení brodského rudního revíru náležel nejspíš z převážné části do brodského báňského obvodu a z menší části do obvodu (České) Bělé, dosud nebyl podroben montánně archeologickému průzkumu. Zatím mně není známa nějaká publikovaná informace o hornických aktivitách v pojednávaném mikroregionu získaná z písemných pramenů. Něco málo údajů o dolování v této oblasti nalezneme v literatuře (např. Kratochvíl 1957–1964). Zájmového území by se mohla týkat informace, podle které byla v r. 1580 (Dolní) „Krupá prodána i se stříbrným dolem“, který se nacházel v poloze vzdálené „asi 1 km od obce“ (Čapek – Šedý 1971, 5). Za pozornost stojí, že ve sledovaném výseku krajiny se nachází hrad Ronovec, z něhož pocházejí mj. nálezy dokládající tavbu rud a zpracování stříbra (mincování; cf. Malý – Rous 2001, 80–81).

V průběhu cílené povrchové prospekce výše uvedené části lesnaté krajiny podél Břevnického potoka jsem v letech 1983–2009 objevil řadu nových, převážně dosud nepovšimnutých lokalit s patrnými stopami starých těžebně zpracovatelských aktivit. Polohy uvedených lokalit byly zaměřeny pomocí GPS v roce 2011, kdy jsem také do Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod předal příslušné archeologické nálezy získané povrchovými sběry.

Přehled lokalit¹

Obr. 1: Mikroregion Břevnického potoka, SSV Havlíčkova Brodu.
Orientační mapa s pojednávajícími lokalitami (podle <http://mapy.1188.cz/>).

1/ K. ú. Havlíčkův Brod, 2,5 km vsv. od historického centra Havlíčkova Brodu, v nivě Břevnického potoka, v poloze Za Kubešovým mlýnem.

Přibližně 250 metrů severně od někdejší samoty Kubešův (kdysi Ježkův) mlýn, dnes těsně přiléhající k areálu výroby krmných směsí, jsem v prostoru mezi potokem a vodním náhonem zaznamenal v roce 1991 výskyt strusky na louce v krtinách. V letech 2005–2006 byla v této části levobřežní nivy provedena rozsáhlá skrývka v ploše cca 100 x 50 metrů, která vyhloubila dno budoucího rybníka. Podle mého pozorování (9. 4. 2006) povrch téměř poloviny skrývkou zasažené plochy pokrývala strusková vrstva, skládající se z různě velikých, až dvacetimetrových fragmentů strusky (obr. 2). Strusku jsem charakterizoval jako šedě až rezavě zbarvenou, středně porézní, s drobnými hnědými závalky. Na severním okraji skrývky, u vodního náhonu vně struskoviště, jsem našel keramický přeslen kónického tvaru o průměru 2,7 cm.

Svým vzhledem se odkrytá struska příliš nelišila od strusek nalezených na Havlíčkovobrodsku v místech těžby a zpracování polymetalické rudy. Ta se v případě polohy Za Kubešovým mlýnem mohla dobývat na ne-daleké stráni za Břevnickým potokem, kde tomu nasvědčovala profilace terénu včetně několika terénních depresí. Dnes v těch místech stojí chaty. S tímto možným místem zaniklé těžby zřejmě souvisí i mnou pozorovaná křemenná žíla směru V – Z, která byla odkryta ve vzdálenosti asi 250 metrů liniovým výkopem pro produktovod v roce 1997 u osady Dvorce (dříve Šenklify).

¹ Pořadová čísla 1 až 10 odpovídají číslům vyznačujícím polohy jednotlivých lokalit na mapce (obr. 1).

Obr. 2: Poloha Za Kubešovým mlýnem (lokalita č. 1, k. ú. Havlíčkův Brod), část plochy skrývky s odkrytou vrstvou strusky, pohled od Z. Foto Jiří Berky, 2006.

2/ K. ú. Havlíčkův Brod, 2,5 km sv. od historického centra Havlíčkova Brodu, 0,23 km jv. od samoty U Myslivců, v lese.

V terénu sklánějícím se k pravému břehu bezejmenného potoka, který je pravostranným přítokem Břevnického potoka, jsem objevil obvalový tah probíhající v délce cca 130 metrů ve směru S – J. Lesem porostlý řetězec obvalů, jejichž šachetní propadliny vykazují hloubku ponejvíce mezi 1,5 až 2 metry a průměry ústí 4 až 7 metrů, se ve svém závěrečném úseku v poměrně příkrém svahu mění na výrazný příkop ukazující na propadlou štolu. Asi 140 metrů zjz. od obvalového tahu jsem na poli podél lesa zaznamenal povrchový výskyt středověké keramiky.

3/ K. ú. Kyjov, 1,0 km zjz. od centra Kyjova, v Šenklífském lese.

Na strmém svahu nad levým břehem Břevnického potoka se v mírné terénní úžlabině, směřující kolmo na vrstevnice, nachází jáma (propadlina?) o průměru 6,5 m a hloubce 1,8 m, s odvalem u dolního okraje. Mohlo by jít o stopu po zaniklé průzkumné šachtě.

4/ K. ú. Český Dvůr,² 0,85 km záp. od centra Břevnice, v poloze Ve žlabu, v lese.

V okraji lesa lemovaném bezejmenným pravostranným přítokem Břevnického potoka se nachází dobře zachovalé obvalové pole, resp. pásmo protažené ve směru S – J, přibližně 45 metrů dlouhé a okolo 20 metrů široké (obr. 3). Šachetní propadliny místy splývají v široké jámy, jejich hloubka ve vztahu ke koruně obvalů kolísá kolem 2 metrů, oproti hraně sousedícího neporušeného terénu na straně proti svahu dosahuje až 4,1 metru. V patě svahu pod zaniklým těžebním polem, u levého břehu uvedeného bezejmenného potoka, vyvěrá malý pramen vody, který může ukazovat na zaniklou štolu. Nelze vyloučit, že obvalové pásmo je vzhledem k charakteru svého reliéfu pozůstatkem po povrchovém, nebo přípovrchovém dobývání zlata.

*Obr. 3: Pásmo obvalů v poloze Ve žlabu (lokalita č. 4, k. ú. Český Dvůr),
pohled od S. Foto Pavel Rous, 2011.*

5/ K. ú. Břevnice, 0,54 km jjz. od centra Břevnice, 0,17 km již. od samoty U Siebenbürgerů, v nivě Břevnického potoka.

V jižní polovině malého podlouhlého pole o rozměrech zhruba 80 x 25 metrů, ohraničeného na západní straně náspem železniční tratě a na východní straně patou příkrého lesnatého návrší (obr. 4), jsem zjistil nápadný povrchový výskyt strusky, jejíž vzhled ukazoval na stříbrohutnický původ. Struska z této lokality je těžká, středně pórovitá, barvy šedo-zelené, místy namodralé. Její kusy, dosahující velikosti až 15 centimetrů, jsou tvarově různorodé s převahou deskovitých fragmentů. V jednom zlomku strusky se po rozlomení objevila v dutince kovová kulička, zatím blíže neurčená. Na struskovišti jsem našel bílo-šedý slítek olova a 2 drobné zlomky keramiky. Struskoviště představuje s největší pravděpodobností stopu zaniklého zpracovatelského areálu. Hypoteticky s ním mohl souviset vodní náhon, jehož dobře dochovaný pozůstatek v délce cca 60 metrů směřuje nad struskovištěm v patě lesnatého svahu k Břevnickému potoku a končí na terénní hraně ve výšce cca 3,5 metru nad povrchem levobřežní nivy.

² Těsně u hranic k. ú. Havlíčkův Brod a k. ú. Břevnice.

Obr. 4: Pole u samoty U Siebenbürgerů (lokalita č. 5, k. ú. Břevnice) s nápadným výskytem strusky (na snímku po pravé straně železniční trati). Na přilehlém svahu je viditelný průběh zaniklého náhonu. Pohled od J. Foto Jiří Berky, 2005.

6/ K. ú. Břevnice, 1,0 km ssv. od Břevnice, 0,1 až 0,2 km jjv. od samoty Ve Stráni, nacházející se v místě zaniklé osady Malá Chrast, v lese.

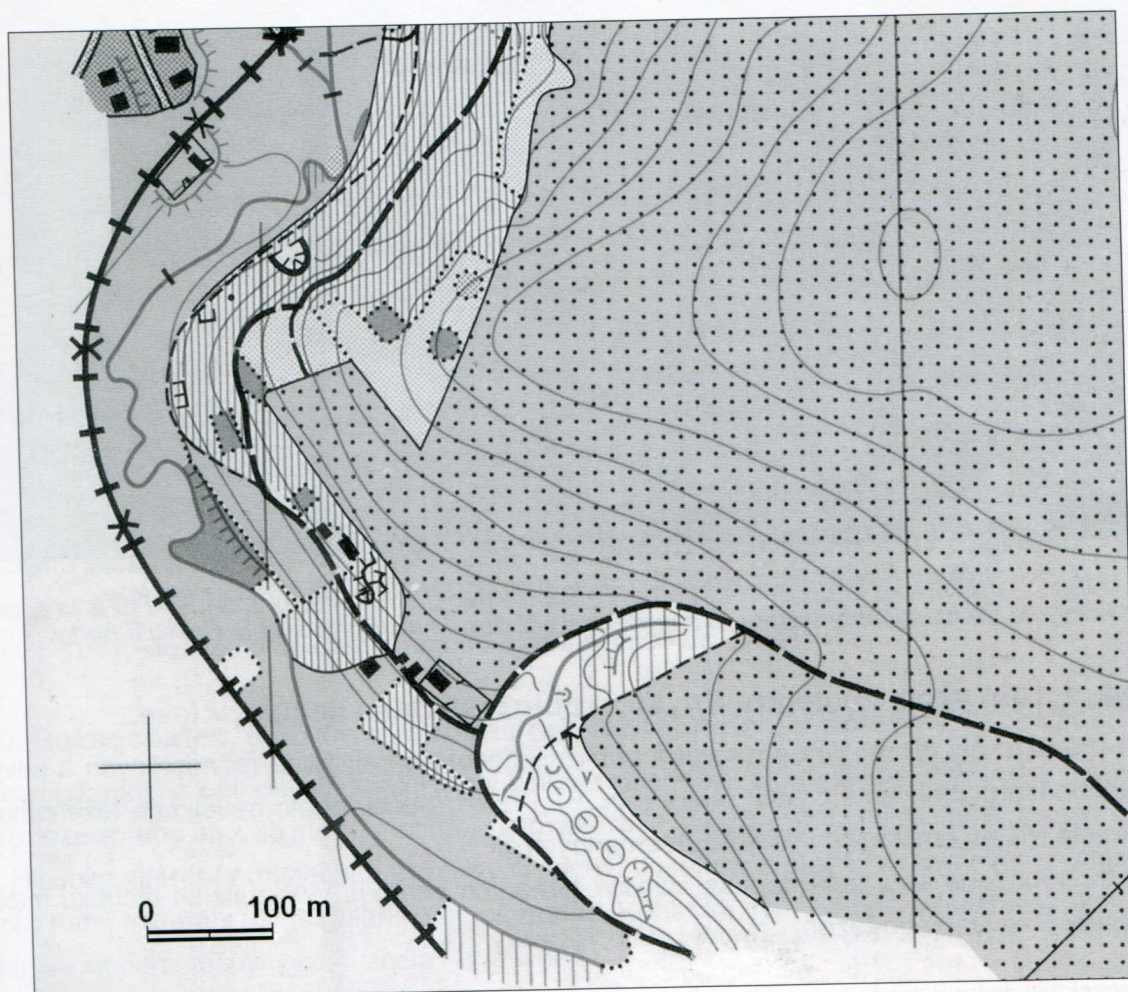
Několik desítek metrů od levého břehu Břevnického potoka se nalézá téměř neporušený obvalový tah směru SZ – JV, dlouhý cca 100 metrů a široký 20 až 25 metrů, s ojedinělými jámami v sousedství (obr. 5; 6). Propadliny v místech zaniklých ústí šachet dosahují třímetrové hloubky a průměru až 8–9 metrů. Na obvalech lze v křemenné žilovině nalézt rudní minerály, jako např. arsenopyrit, galenit, pyrit. Pod pozůstatky těžby se na přilehlé cestě lemující nivní louku a v nedalekém Břevnickém potoce vyskytuje struska podobná strusce z dalších montánních lokalit Havlíčkobrodska spojených se získáváním stříbra. Kusy této černě, šedivě, hnědě a ojediněle i zelenomodře zbarvené a středně pórovité strusky mají ploché i různě nepravidelné tvary o velikostech až 10 cm. Zdejší pomístní název „stupárna“ (zaznamenaný dolnokrupským kronikářem Josefem Čapkem) nepřímo dokládá také úpravu zde vytěžené rudy. Této představě odpovídá dochované téměř dva metry vysoké torzo hráze zaniklé vodní nádrže.

Přibližně uprostřed obvalového tahu jsem v roce 1983 zjistil na okrajích dvou velkých kutacích jam, v halovině sesouvající se z obvalu, početný výskyt archeologických nálezů, zejména zlomků keramických nádob a kachlů. Nálezový soubor, získaný z této vrstvy v letech 1983 a 1984 dolnokrupským vlastivědným kroužkem a uložený v místním muzeu v Dolní Krupě, má značný význam, protože může datovat život, resp. zánik montánní lokality v poloze Ve Stráni.³ Lze uvažovat o tom, že historický počátek malé osady, dnes až na jed-

³ Celý nálezový soubor obsahuje odhadem více než dva tisíce jednotlivin. Převažují v něm fragmenty keramiky z nádobkových a komorových kachlů a ze stolních a kuchyňských nádob, zastoupeny jsou nepočetné kovové předměty (kované hřebíky, přezka z neželezného kovu), atypické malé cihly, ojedinělý fragment plochého skla, drobný kamenný neurčený artefakt, struska a zvířecí kosti. Keramická složka nálezového souboru vykazuje značně jednotný charakter, což po zpracování a vyhodnocení umožní dataci pravděpodobně někam do intervalu 1450–1550 (za předběžné posouzení nálezového souboru děkuji Mgr. P. Rousovi z Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod). Tak četné nálezy pravděpodobně dokládají soudobé osídlení, resp. těžební a úpravní aktivity na lokalitě, vyloučit však zatím nelze ani možnost, že jde o sekundární depozici dobového odpadu.

Obr. 5: Obvalový tah u samoty Ve Stráni (lokalita č. 6, k. ú. Břevnice). Pohled od SZ. Foto Pavel Rous, 2011.

Obr. 6: Situace obvalového tahu u samoty Ve Stráni (lokalita č. 6, k. ú. Břevnice) na výřezu z mapy Ronovec, 1:15 000. Evidence map OB, Český svaz orientačního běhu, Praha 6, vydané v r. 1995.

nu samotu zaniklé, zvané V Stráni (podle mapy stabilního katastru z r. 1838), později Malá Chrast (Klouček 1999, 34-35), jež se nacházela asi 100 metrů od okraje důlního pole, měl spojitost se zdejší těžbou.

7/ K. ú. Kyjov, 1,0 km svv. od centra Kyjova, 0,3 km jv. od Sommerwaldské hájovny, v poloze Na Štůlách, v lese.

Krátký obvalový tah o délce cca 40 metrů je situován na svahu nad jižním okrajem bezejmenného rybníku (obr. 7). Probíhá ve směru S – J, kolmo na vrstevnice a ve své horní části je širší. Šachetní propadliny jsou hluboké 1,5 až 2 metry. Obvaly obsahují typickou haldovinu, v níž se vyskytují rudní minerály (pyrit, galenit).

Obr. 7: Poloha Na Štůlách (lokalita č. 7, k. ú. Kyjov) v dubnu 1999, po vykácení lesa. Obvaly na svahu nad rybníkem jsou patrné v levé části snímku. Pohled od S. Foto Jiří Berky.

8/ K. ú. Knyk, 1,1 km vých. od centra Knyku, v poloze K vlčím jamám, v lese.

Na ploše o průměru asi 30 metrů se rozkládá přibližně deset nepravidelně rozmístěných a nevysokých obvalů s prohlubněmi hlubokými 1,5 až 2 metry (obr. 8). Původ a účel tohoto nevelkého těžebního pole je nejasný. Na místě zjištěn amfibolit s výskytem křemenných žil.⁴

Asi 200 metrů východně se v lese nachází dvojice terénních depresí, vykazujících hloubku max. 1,6 m, které lze považovat za stopy po těžbě.

⁴ Nalezený vzorek byl makroskopicky určen jako arsenopyrit běžně se vyskytující na hydrotermálních žilách a často obsahující příměs stříbra, někdy také zlata. Zda byl v dané lokalitě těžen jako stříbrná nebo zlatá ruda, nebylo možné podle předloženého vzorku rozhodnout (za určení děkuji Mgr. Marku Chvátalovi).

Obr. 8: Nevelké obvalové pole v poloze K Vlčím jamám (lokalita č. 8, k. ú. Knyk). Pohled od JV. Foto Pavel Rous, 2011.

9/ K. ú. Dolní Krupá, 0,7 km jižně od Horní Krupé, v poloze Mlynářsko, v lese.

Na příkrém svahu nad pravým břehem bezejmenného pravostranného přítoku Krupského potoka se nalézají jámy s odvalem, hluboká 1,5 metru. Na vnějším okraji odvalu jsem v haldovině našel zlomek keramiky – část ucha džbánu. Asi 10 až 15 metrů sv. od jámy se v tomtéž svahu vyskytují dvě menší jámy. Na poli přilehlém k hraně svahu jsem zaznamenal výskyt pegmatitu a amfibolitu. Stopy po dolování v poloze Mlynářsko byly již zaznamenány, a to v jedné z kronik obce Dolní Krupá („Pamětní kniha obce Dolní Krupá“, založená Josefem Čapkem v r. 1947, uložena v místním muzeu v Dolní Krupé, str. 10–11).

10/ K. ú. Rozsochatec, 0,85 km východně od Rozsochatce, v poloze V hrobkách,⁵ v poli.

Skupina čtyř, možná pěti obvalů se skrývá v poli, na neobdělávaném zalesněném pozemku čtyřúhelníkového tvaru o rozloze zhruba 35 x 35 metrů, nacházejícím se asi 40 metrů vpravo od silnice Rozsochatec – Jahodov (obr. 9). Hloubka depresí v místech ústí zaniklých šachet dosahuje 2 metrů. V obvalovém materiálu se vyskytují typické rudní minerály (pyrit, galenit) včetně grafitu. Kontrolní sběr na poli, v přilehlém okolí zalesněného „ostrůvku“ se stopami těžby, vyzněl zcela negativně.

⁵ Jde o pomístní název žijící v místním povědomí.

*Obr. 9: Ostrůvek obvalů na poli v poloze V hrobkách (lokalita č. 10, k. ú. Rozsochatec).
Pohled od SZ. Foto Jiří Berky, 2010.*

Závěr

V severní části havlíčkobrodského rudního revíru jsem při cílených prospekcích v průběhu let 1983–2009 objevil deset zatím nepovšimnutých nebo jen málo známých lokalit s více či méně výraznými stopami po těžbě a zpracování převážně polymetalických rud. Většina pozůstatků důlních děl má podobu obvalových tahů nebo nevelkých polí.⁶ Na existenci příslušných štol upozorňuje na některých lokalitách terénní reliéf a výtok vody. Nejmarkantnější stopou po úpravě a hutnění stříbrnosné rudy jsou výskyty poměrně charakteristické strusky. Zřejmě nikoli náhodou se u některých z nich dochovaly pozůstatky vodních nádrží a náhonů. Zůstává otázkou, zda prospekci získané terénní poznatky z povodí Břevnického potoka v severním okolí Havlíčkova Brodu bude možné ještě doplnit údaji z písemných pramenů. Určitě zásadnější posuny v dalším poznávání přinesou montánně archeologické výzkumy.

Literatura:

- ČAPEK, J. - ŠEDÝ, J., 1971: Dolní Krupá ze zašlých časů k současnosti. Dolní Krupá.
KRATOCHVÍL, J., 1957–1964: Topografická mineralogie Čech, I–VII. Praha.
KLOUČEK, M., 1999: Dějiny obce Břevnice do roku 1900.
MALÝ, K. – ROUS, P., 2001: Ověření výpovědních možností strusek z Jihlavska a Havlíčkobrodsko, *Archeologia historica*, 26/01, 67–87.

⁶ Většinou tyto stařiny nejsou zdaleka tak výrazné a rozlehlé jako v nejznámějších areálech zaniklých hornických sídlišť na Havlíčkobrodsku (na katastrech Utín, Suchá nebo Česká Bělá).